

УДК 910.2

Третяк І.В.

НАЦІОНАЛЬНІ ПРИРОДНІ ПАРКИ УКРАЇНИ: ПРИРОДНО-РЕГІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Взаємодія природних умов і компонентів зумовили формування у межах території України різноманітних природних ландшафтів, однак активна господарська діяльність людини призвела до зменшення ландшафтного різноманіття і гостро поставила питання про необхідність їх збереження. У статті проаналізовано територіальну організацію мережі національних природних парків України відповідно до фізико-географічного районування території.

Ключові слова: національний природний парк, фізико-географічне районування, природний ландшафт.

Взаимодействие природных условий и компонентов предопределили формирование на территории Украины разнообразных природных ландшафтов, однако активная хозяйственная деятельность человека стала причиной уменьшения ландшафтного разнообразия и обусловила необходимость их сохранения. В статье анализируется территориальная организация сети национальных парков Украины по природным регионам.

Ключевые слова: национальный природный парк, физико-географическое районирование, природный ландшафт.

A complex of natural conditions and features determined the formation of natural landscapes of Ukraine, however human's actions led to the decreasing of the landscape variety consequently there is a need in conservation. This article analyzes the location of national parks of Ukraine depending to the natural regions.

Key words: national park, physical-geographical zoning, natural landscape.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Найбільш поширеною категорією природоохоронних територій у різних країнах світу є національні природні парки, які поєднують виконання природоохоронної

та рекреаційної функцій. На території України організовано велику кількість національних природних парків, кожен з яких має на меті збереження у природному або близькому до природного стані певних типів ландшафтів. *Аналіз наукових публікацій* показав, що дослідженню природних особливостей національних природних парків, які були створені у 90-х роках ХХ ст., присвячується значна кількість робіт, в свою чергу, новостворені природні парки охарактеризовані недостатньо. Цим обумовлена *мета дослідження* – проаналізувати природні особливості територіальної організації мережі національних природних парків України. Відповідно до поставленої мети нами було проаналізовано літературні і картографічні джерела [1-3], а також матеріали офіційних web-сайтів національних природних парків України.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні станом на 2011 р. налічується 40 національних природних парків (рис.1) загальною площею більше 10000 км² (1,8% території) .

Рис.1. Мережа національних природних парків України

Для території України характерні переважно рівнинні ландшафти з невеликими абсолютними висотами (рівнинна частина займає приблизно 95% площі, і тільки 5% припадає на Українські Карпати й Кримські гори).

Відповідно до схеми фізико-географічного районування України [2, 3] у межах рівнинної території України виділяють наступні природні зони: мішаних лісів; широколистяних лісів; лісостепову і степову з підтипами

північностепових, середньостепових та південностепових (сухостепових) ландшафтів. На заході і півдні України виділяються Карпатська гірська ландшафтна країна та Кримська гірська ландшафтна країна.

Зона мішаних хвойно-широколистяних лісів займає північну частину України. Тут переважають мішанолісові ландшафти на льодовикових, водно-льодовикових відкладах під хвойно-широколистяними лісами [2]. У її межах були організовані такі національні природні парки: Шацький, Прип'ять-Стохід, Залісся, Мезинський, Деснянсько-Старогутський [3].

Шацький національний природний парк розташований у Волинській області. Парк був створений з метою охорони рідкісних природних комплексів Шацького поозер'я з поєднанням лісових та озерних ландшафтів.

Національний природний парк «Прип'ять-Стохід» розташований на території Волинської області. Парк був створений з метою охорони ландшафтів, які об'єднують цінні природні комплекси рік Прип'яті і Стоходу. Територія парку – один з найунікальніших природних комплексів не лише в Україні, а й у Східній Європі. Цей край лісів, боліт і озер уособлює основні риси різноманітної та багатой природи Полісся у його західній частині [1].

Національний природний парк «Залісся» розташований на межі Київської та Чернігівської області. Парк створено з метою вдосконалення управління збереженням, відтворенням і рекреаційним використанням типових та унікальних природних комплексів, що мають важливе природоохоронне, наукове, естетичне, рекреаційне та оздоровче значення.

Деснянсько-Старогутський національний природний парк розташований у крайній північно-східній частині України в долині р. Десни, створений з метою збереження, відтворення та раціонального використання ландшафтів Лівобережного Полісся з типовими та унікальними природними комплексами. У парку виділяють Старогутську і Придеснянську частини. Перша частина – це моренно-зандрова рівнина, вкрита лісовою рослинністю. Друга частина парку займає заплаву і надзаплавні тераси Десни з лучною рослинністю [1].

Мезинський національний природний парк знаходиться на території Чернігівської області. Природний парк об'єднує територію декількох ландшафтних заказників загальнодержавного («Рихлівська дача») і місцевого значення («Мезинська Швейцарія», «Урочище Криничне», «Жуків яр», «Змеєвщина», «Свердловський», «Дубравка»). У національному природному парку охороняються нетипові для Полісся дубові, липово-дубові ліси, з деревами віком 200-300 років, евтрофні осокові болота у верхів'ї річок Студинка і Гусинець, а також виходи крейдяних порід.

Зона широколистяних лісів займає західну частину території України, розташовану між Українськими Карпатами, мішанолісовою та лісостеповою зонами. Тут переважають території з мішано лісовими та лісостеповими ландшафтами, де збереглися ліси та опілля. Ландшафти

мішанолісового типу поширені переважно в межах Стрий-Санського межиріччя, Малого Полісся і займають 23,4% території цієї зони. Тому більшу частину займають опільські ландшафти [2]. У зоні широколистяних лісів функціонують такі національні природні парки: Кременецькі гори, Північне Поділля, Подільські Товтри, Хотинський, Дермансько-Острозький.

Національний природний парк «Кременецькі гори» розташований в межах Тернопільської області. Парк створено з метою збереження в природному стані унікальних ландшафтів кременецького горбогір'я з цінними рідкісними ендемічними і реліктовими видами рослин, геологічними утвореннями, пам'ятками історії та культури.

Національний природний парк «Північне Поділля» розташований на території Львівської області. Парк створений з метою збереження цінних природних та історико-культурних комплексів і об'єктів Північного Поділля. У його межах сформувалися унікальні осередки рослинних видів, а також букові лісостани, що ростуть на північно-східній межі ареалу та становлять особливу цінність у загальноєвропейському масштабі. Тут бере початок ріка Західний Буг, що має міждержавне значення.

Національний природний парк «Подільські Товтри» розташований на півдні Хмельницької області. Парк створено для збереження, відтворення та раціонального використання природних ландшафтів Поділля з унікальними історико-культурними комплексами. За площею він є найбільшим у Європі. До складу природного парку увійшли більше 130 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, з них: 15 заказників (8 ландшафтних та 7 ботанічних), 4 геологічні пам'ятки природи, серед них «Китайгородське відслонення» (схил у долині р. Тарнави - всесвітньо відомий еталонний розріз силурійських відшарувань), печера «Атлантида» (гіпсового походження), 1 ботанічний сад – у місті Кам'янець-Подільському та 3 парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Хотинський національний природний парк розташований в межах Чернівецької області. Природний парк створено для збереження цінних природних та історико-культурних комплексів і об'єктів у басейні річки Дністер.

Лісостепова зона простягається на схід від широколистянолісової зони до західних відрогів Середньоруської височини. Тут поширені широколистянолісові, власне степові та лучно-степові типи ландшафтів. У річкових долинах поширені лучні й болотні ландшафти, але порівняно із попередніми вони займають значно меншу площу. Останніми роками в лісостепу збільшились площі природоохоронних територій [2]. У його межах функціонують Голосіївський, Ічнянський, Білоозерський, Пірятинський, Нижньосульський, Гетьманський та Слобожанський національні природні парки.

Білоозерський національний природний парк — новостворена природоохоронна територія на території Переяслав-Хмельницького району Київської області та Канівського району Черкаської області. Національний

парк створено з метою вдосконалення управління збереженням, відтворенням і рекреаційним використанням типових та унікальних природних комплексів, що мають важливе природоохоронне, наукове, естетичне, рекреаційне та оздоровче значення.

Національний природний парк «Голосіївський» — природоохоронна територія в місті Київ. Територія парку знаходиться в південній частині м. Києва, на захід від Дніпра на крайній півночі лісостепової фізико-географічної зони. Північна частина парку включає урочища з переважанням широколистяних лісів, таких як Голосіївський ліс (разом з прилеглим до нього Голосіївським парком ім. Максима Рильського), урочищами Теремки і Бичок. Південна частина парку – це піщана надзаплавна тераса Дніпра, вкрита сосновими лісами.

Ічнянський національний природний парк розташований на території Чернігівської області. Парк створено з метою збереження, відтворення і раціонального використання типових і унікальних лісостепових природно-ландшафтних та історико-культурних комплексів у верхів'ї річки Удай. До складу території Ічнянського національного природного парку входить Тростянецький дендрологічний парк загальнодержавного значення (один із найважливіших дендрологічних центрів України).

Пирятинський національний природний парк розташований в межах Пирятинського району Полтавської області. Парк створено з метою зберегти, відтворити й ефективно використовувати природні комплекси річки Удай та об'єкти, що мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню і естетичну цінність.

«Гомільшанські ліси» – національний природний парк у Харківській області. Створено з метою збереження, відтворення та раціонального використання типових і унікальних природних комплексів східної частини. Лівобережного Лісостепу. Найбільшу цінність має масив старих корінних дібров віком 100-160 років у межах плакорної частини парку [1].

Степова зона простягається на південь від лісостепу до Азово-Чорноморського узбережжя, і Кримських передгір'їв на відстань від 300 до 500 км. Із заходу на схід степові ландшафти поширені від західних кордонів до відрогів Середньоруської височини на відстані більше 1000 км. Її площа займає майже 40% території України. Відповідно до природних умов степова зона поділяється на підзони: північностепову, середньостепову та південностепову (сухостепову). Такий поділ зумовлюється поширенням типових зональних степових ландшафтів.

Північностепова підзона охоплює значну територію степової зони від Придунайських до Донецьких і Старобільських степів. Тут панує північностеповий підтип ландшафтів. У сучасних умовах ці степи майже повністю розорано і зайнято посівами пшениці, кукурудзи, соняшника та іншими культурами. На схилах височин зустрічаються байрачні ліси і чагарникові зарості, яких немає в інших підзонах степової зони [2]. У межах північного степу функціонують наступні національні природні парки – Бузький Гард, Великий Луг, Дворичанський, Святі Гори.

Національний природний парк «Великий Луг» — природоохоронна територія у межах Запорізької області, створена з метою збереження, відтворення та раціонального використання типових і унікальних природно-ландшафтних та історико-культурних комплексів степової зони, що мають важливе природоохоронне, наукове, естетичне, рекреаційне та оздоровче значення.

Національний природний парк «Святі Гори» розташований в північній частині Донецької області, у долині річки Сіверського Дінця. Парк створено з метою збереження, поновлення та раціонального використання ландшафтів Донецького кряжа з типовими і унікальними природними комплексами, що мають природоохоронне, естетичне, наукове та оздоровче значення. Це сьомий національний парк в Україні і перший у східному регіоні. У парку знаходяться крейдянні гори, на яких збереглися рідкісні рослини, наприклад, сосна крейдова, що збереглася з дольодовикового періоду. У парку зберігся 600-річний дуб [1].

Національний природний парк «Бузький Гард» розташований у межах Миколаївської області. Парк створено з метою збереження, відтворення і раціонального використання унікальних природних та історико-культурних комплексів у басейні Південного Бугу. На території національного природного парку знаходиться заповідне урочище Гард на річці Бог (Південний Буг).

Середньостепова підзона межує з північностеповою по лінії суцільного поширення чорноземів південних. Південна межа проходить там, де південні чорноземи змінюються темно-каштановими ґрунтами. Тут поширений середньостеповий підтип ландшафтів [2]. У межах середнього степу організовано наступні національні природні парки – Тузловські Лимани, Нижньодністровський та Приазовський.

Нижньодністровський національний природний парк розташований в Одеській області, створений з метою збереження, відтворення та раціонального використання типових та унікальних природних комплексів пониззя річки Дністра, що мають важливе природоохоронне наукове, естетичне, рекреаційне та оздоровче значення.

Національний природний парк «Тузловські лимани» — природоохоронна територія в Одеській області. Розташований в басейні лиманів Тузловської групи. До його складу включені: акваторія озер Бурнас, Алібей, Хаджидер, Шагани, Карачаус, Малий Сасик, причорноморська коса, гирлові заболочені ділянки річок Алкалія, Хаджидер та малих річок, що впадають до озер Шагани і Карачаус, лісове урочище «Лебедівка». Територія національного природного парку характеризується різноманітними заплавними ландшафтами.

Приазовський національний природний парк — природоохоронна територія в Запорізькій області, створена з метою збереження, відтворення і раціонального використання типових та унікальних степових і водних природних комплексів північно-західного узбережжя Азовського моря.

Південностепова (сухостепова) підзона займає найнижчий рівень Причорноморської низовини, Присивашся та знижену частину Рівнинного (Степового) Криму. Межі цієї підзони визначаються ареалами суцільного поширення підтипу сухостепових ландшафтів [2]. У межах південного степу функціонують – національний природний парк «Білобережжя Святослава», Азово-Сиваський, Джарилгацький національні природні парки, національний природний парк «Чарівна гавань».

Національний природний парк «Білобережжя Святослава» — природоохоронна територія в Миколаївській області, створена з метою збереження, відтворення і раціонального використання цінних природних та унікальних комплексів та об'єктів степової зони.

Азово-Сиваський національний природний парк — національний парк, розташований на косі Бірючий острів, в західній частині Азовського моря, на території півдня Херсонської області та півночі АРК. Парк створений з метою збереження генофонду рослинного і тваринного світу, унікальних природних комплексів північного Приазов'я. Охороняються місця скупчення навколводних птахів та унікальних літоральних і пустельно-степових ландшафтів [1].

Джарилгацький національний природний парк — природоохоронна територія на території Херсонської області. Природний парк створено з метою збереження цінних природних та історико-культурних комплексів і об'єктів північного Причорномор'я.

Національний природний парк «Чарівна гавань» — природоохоронна територія на території Чорноморського району Автономної Республіки Крим. Парк створено з метою збереження, відтворення і раціонального використання типових та унікальних степових та приморських природних комплексів і об'єктів північно-західного узбережжя Чорного моря, що мають важливе природоохоронне, наукове, естетичне, рекреаційне та оздоровче значення.

Українські Карпати – це фізико-географічний край Карпатської гірської країни. Вони простягаються в довжину з північного заходу на південний схід, а в ширину з північного сходу на південний захід [2]. Тут організовано такі національні природні парки: Карпатський, Вижницький, Синевир, Ужанський, Сколівські Бескиди, Верховинський, Яворівський, Галицький, Черемоський, Гуцульщина, «Зачарований край».

Карпатський національний природний парк – перший і один з найбільших в Україні національних природних парків, створений з метою збереження унікальних лісових екосистем Центральної Європи. Парк розташований в найбільш цікавому в географічному відношенні секторі Чорногірського і Горганського хребтів. Найважливішими об'єктами охорони парку є природні лісові, субальпійські та альпійські біогеоценози Чорногори, реліктові осередки сосни звичайної та кедрової, цінні ботанічні та геолого-морфологічні пам'ятки.

Галицький національний природний парк розташований у Івано-Франківській області. Основна мета створення – збереження, відтворення

та раціональне використання природних комплексів Верхнього Придністров'я, які мають особливу природоохоронну, наукову, історико-культурну, рекреаційну, естетичну та освітню цінність. Парк знаходиться у долинах річки Дністра та нижніх течіях його приток. Найціннішими природоохоронними об'єктами на території парку є лучно-степові ділянки Касової Гори, Каменя, лісові урочища Сімлин, Діброва, Корчева, Вербівці, Раків Потік, річки Лімниця і Дністер та ін. [1].

Національний природний парк «Гуцульщина» розташований у Косівському районі Івано-Франківської області. Територія парку знаходиться в межах Передкарпатської височини і Зовнішніх (Скибових) Карпат [1].

Національний природний парк «Вижницький» — природоохоронна територія в Чернівецькій області. Парк створено для збереження, відтворення та раціонального використання природних ландшафтів Буковинських Карпат з унікальними історико-культурними комплексами. Тут відкрито кілька джерел вод рідкісного мінерального складу – «Лужки» [1]. За площею це один із найменших національних природних парків Українських Карпат.

Національний природний парк «Синевир» — національний парк на території Міжгірського району Закарпатської області, на місці ландшафтного заказника загальнодержавного значення «Синевирське озеро». Розташований у центральній частині Українських Карпат (Привододільні Горгани, Воловецько-міжгірна улоговина та Полонинський хребет), у верхів'ї річок Терєблі та Ріки. Найвідомішим об'єктом парку є озеро Синевир, яке утворилось близько 10 тисяч років тому внаслідок гірського обвалу [1].

Національний природний парк «Сколівські Бескиди» розташований в південній частині Львівської області. Тут поширена типова для регіону Бескидів рослинність – переважають корінні чисті і мішані букові та ялицеві ліси, рідко трапляються природні смерекові фітоценози. Збереглися також фрагменти 150-200-річних букових та ялицево-букових фітоценозів пралісового типу. На території парку є Урицькі скелі – ямненські пісковики зі слідами пазів та врубів від наскельного оборонного комплексу княж-гряда Густань [1].

Верховинський національний природний парк — природоохоронна територія на території Верховинського району Івано-Франківської області. Парк створений з метою забезпечення охорони природи і збереження біорізноманіття та цілісності природних комплексів Чивчинських і Гринявських гір.

Ужанський національний природний парк розташований у Закарпатській області, у верхів'ях річок Ужа (Полонинський хребет Українських Карпат). Переважна частина території парку вкрита буковими, ялицево-буковими та буково-ялицевими лісами. Зберігся осередок дуба скельного. Охороняються праліси. На схилі хребта Яворник на висоті 800-900 м росте бук лісовий, деякі дерева досягають висоти 50 м,

що є унікальним явищем для Європи. Разом з Надсянським регіональним ландшафтним парком, а також Бещадським парком народним (Польща) та національним парком «Полонини» (Словаччина) утворює єдиний природно-територіальний комплекс, завданням якого є збереження у транскордонній зоні унікальної природи Карпат [1].

Висновки. Таким чином, проведений аналіз природно-регіональної організації мережі національних природних парків України показав, що до складу природоохоронних територій цієї категорії включені переважно рівнинні ландшафти мішанолісових, лісостепових та степових типів, а також гірські ландшафти Українських Карпат.

1. Екологічна енциклопедія: У 3 т. / За ред.: А.Т. Толстоухова – К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2008.

2. Маринич О.М., Шищенко П.Г. Фізична географія України: Підручник. – К.: Знання, 2005.- с. 217 – 417.

3. Національний атлас України. – К.: ДНВП «Картографія», 2007. – 440 с.